doi: 10.23734/wwr20162.041.056

„Wychowanie w Rodzinie" t. XIV (2/2016)

nadesłany: 16.03.2015 r. – przyjęty: 19.04.2016 r.

Stefania WALASEK*

Kobieta – matka i obywatelka. Rozważania Cecylii Plater-Zyberkówny w świetle jej dorobku pisarskiego i działalności oświatowej

Woman – mother and citzen. Cecylia Plater-Zyberkówna's considerations in the light of her writing work and educational activity

Streszczenie

Cecylia Plater-Zyberkówna (1853–1920) swoją aktywność pisarską i działalność społeczno-kulturalną skoncentrowała na wychowaniu i kształceniu dziewcząt. Na tej płaszczyźnie eksponowała, zarówno w praktyce, jak i w swojej pracy pisarskiej, przygotowanie dziewcząt do pełnienia odpowiedzialnych ról: matki, żony i obywatelki.

Wydarzenia polityczne i społeczne drugiej połowy XIX wieku, których była świadkiem Cecylia Plater-Zyberkówna, utrwaliły jej przekonania o potrzebie włączenia się w rozwiązywanie tzw. kwestii kobiecej. Wcześniejsze zaangażowanie w szeroką aktywność społeczną rozwinęła przez pracę wśród dziewcząt i w środowisku młodych kobiet. Były to inicjatywy organizatorskie, poprzez które realizowała własne koncepcje wychowawcze. Swoje poglądy pedagogiczne zawarła również w licznych pracach teoretycznych i publicystyce. W rozważaniach teoretycznych eksponowała rolę rodziny a przede wszystkim matki, która winna, według niej, pełnić rolę strażniczki domowego ogniska. Kwestią podstawową dla Plater-Zyberkówny staje się odpowiedź na pytanie:

* e-mail: sjarmulska@wp.pl
Instytut Pedagogiki, Uniwersytet Wrocławski, ul. J.W. Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska.

jak wychować i przygotować dziewczynę do pełnienia odpowiedzialnych ról w dorosłym życiu? Odpowiedź zawarta jest w jej pracy *Kobieta ogniskiem w rodzinie*.

Praktycznym uzupełnieniem jej teoretycznych wskazań było zorganizowanie Zakładu Przemysłowo-Rękodzielniczego dla niezamożnych dziewcząt w Warszawie (1883). Realizację programu nauczania powierzyła kwalifikowanej kadrze pedagogicznej. Nad sprawami wychowawczymi czuwała osobiście, gdyż, według niej, wychowanie jest najważniejszą funkcją szkoły. Zadania na tej płaszczyźnie realizowała przez codzienne pogadanki wychowawcze z uczennicami. Z czasem Zakład Przemysłowo-Rękodzielniczy przekształcił się w szkołę ogólnokształcącą (gimnazjum), które przetrwało do 1939 roku.

Drugą inicjatywą organizacyjną było powołanie Szkoły gospodarstwa kobiecego w Chyliczkach pod Piasecznem (1891), w której, podobnie jak w szkole warszawskiej, realizowała swoje plany odrodzenia społeczeństwa przez edukację kobiet. Kontynuowała również też swój zamysł prowadzenia cyklicznych pogadanek z uczennicami, z których część ukazała się w formie książkowej *Kobieta obywatelka z cyklu pogadanek* (1913)[1].

Cecylia Plater-Zyberkówna zaangażowała się również w powołanie Domu opieki nad ubogą dziatwą, warszawskiego domu sierot po robotnikach, ochrony studenckiej. Dzięki jej aktywności powstały: Związek Katolicki Kobiet Polskich, Akademia Kobiet, Stowarzyszenie Ziemianek, Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży i czasopismo „Prąd".

Słowa kluczowe: wychowanie dziewcząt, kształcenie zawodowe, praca organizatorska.

Abstract

The woman - a mother and citizen. Cecilia Plater-Zyberkówna's View in the light of her literary work and educational activities Cecylia Plater-Zyberkówna's (1853–1920) writing activity and socio-cultural activities focused on education and the education of girls. At this level she showed, in practice as well as in her writing work, the preparation of the girls to perform the responsible roles of: mother, wife and citizen. Political and social events of the second half of the XIXth century, which Cecilia Plater-Zyberkówna witnessed, solidified her belief in the need of involvement in solving the so-called women issue. She developed her commitment to broad social activities by working among girls and in the environment of young women. These were organisational initiatives through which she implemented her educational concepts. She included her pedagogical views in numerous theoretical works and in her journalism. In her theoretical considerations she emphasized the role of family and above all mothers who should be the guardians of hearth and home. The most important matter for Plater-Zyberkówna was the answer to question: how to educate and prepare the girl to perform responsible roles in adult life? She answered that question in the work „Woman – the hearth and home in the family."

[1] C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta obywatelka: z cyklu pogadanek C.P.Z.*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1913.

A practical complement to her theoretical indications was the arrangement of the Department of Industry and handicraft for the poor Girls in Warsaw (1883). She delegated the implementation of the curriculum to qualified teaching staff. She personally oversaw the pedagogical issues, because according to her upbringing it was the most important function of the school. She fulfilled this tasks by every day pedagogical talks with students.

With time the Department of Industry and Handicraft transformed into a state high school which continued until 1939.

The second initiative was the establishment of a female School in Chyliczki Piaseczno (1891) in which, as in the Warsaw School, she implemented her plans for the revival of society through the education of women. She also continued her plan of regular talks with the pupils. Some of the talks appeared in the book „The woman as a citizen as a part of the series of talks" (1913)[2].

Cecylia Plater-Zyberkówna was also engaged in establishing the nursing home for the poor children, the Warsaw orphanage, the protection of students, thanks to her activities in the Catholic Association of Polish Women, Academy of Women, Association of lady farmers, Society of Friends of Youth and the journal „Prąd".

Keywords: girls' education, professional training, organizational work.

Postać hrabianki Cecylii Plater-Zyberkówny, wyjątkowej kobiety w historii kultury i szkolnictwa polskiego na przełomie XIX i XX wieku, zasługuje na utrwalenie w pamięci współczesnych. Żyła na przełomie pozytywizmu i modernizmu. Jej aktywność pisarska i praca społeczno-kulturalna skoncentrowana była m.in. na wychowaniu i edukacji dziewcząt. Wskazywała drogę do nowego wychowania kobiet i przygotowania ich do roli matki oraz do pracy dla dobra Ojczyzny i Kościoła.

Działalność pisarska i edukacyjne inicjatywy przeplatały się w ciągu jej całego życia. Liczne publikacje miały docierać do czytelniczek i wspomagać je w realizacji wskazywanych przez Cecylię celów. Zakładane przez nią szkoły, kursy, prowadzone pogadanki utwierdzały w praktyce zasadność teoretycznych rozważań na temat odpowiedzialnej roli kobiety jako matki, żony, „architekta podstawowej komórki narodu i społeczeństwa"[3].

Hrabianka Cecylia Plater-Zyberkówna urodziła się 8 maja 1853 r. na Mazowszu, w majątku Passy w powiecie błońskim[4]. Patriotyczna atmosfera domu rodzinnego kształtowała osobowość małej dziewczynki.

---

[2] C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta obywatelka: z cyklu pogadanek C.P.Z.*, ed. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1913.

[3] D. Jakubowska-Palczewska, *Życie i działalność Cecylii Plater-Zyberkówny*, [w:] D. Jakubowska-Palczewska, E. Krasnowolska (red.), *Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny 1883–1944*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987, s. 21.

[4] T. Górski, [hasło:] *Plater-Zyberk Cecylia*, w: „Polski Słownik Biograficzny", T. XXVI, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1981, s. 693.

> „Warto wspomnieć, że sławna hrabianka Emilia Plater mieszkała wraz z matką u dziadka Cecylii, Michała Plater-Zyberka, w jego majątku rodowym w Liksnie i stamtąd wyruszyła do powstania”[5].

Dziesięcioletnia Cecylia pragnęła pójść śladem słynnej kobiety–wodza i podjęła próbę ucieczki z domu, by wziąć czynny udział w powstaniu styczniowym.

Dzieciństwo Cecylii było beztroskie. Do 12. roku życia uczyła się wraz z siostrami w domu, a czas wolny od nauki przeznaczała na jazdę konną i zabawy „w teatr”. Zainteresowania teatralne rozwijała w czasie nauki w szkole Sióstr Sacré Coeur pod Poznaniem (1866–1870). „Była autorką różnego rodzaju komedii, szarad i dramatów, grywała w nich wraz z koleżankami różne role, malowała i projektowała dekoracje teatralne”[6]. Była uczennicą wzorową, a „przejście z klasy do klasy wieńczyły wyróżnienia”[7]. Lata szkoły kończyły beztroskie dzieciństwo Cecylii. W 1866 roku umarła jej matka, a po opuszczeniu szkoły i powrocie do rodzinnego Szlosbergu przejęła obowiązki pani domu. Wówczas już ujawniły się zdolności organizatorskie Cecylii, a swoją aktywność skierowała na pracę oświatową na wsi. Założyła szkółkę dla służby dworskiej i folwarcznej, rozwijała opiekę nad sierotami i uczyła dzieci z polskich rodzin katolickich, chroniąc je przed rusyfikacją. Kolejne lata Cecylia Plater-Zyberkówna wykorzystała na aktywną pracę i naukę m.in. języków obcych. To czas podróży do Francji i Włoch, i wypełniania obowiązków towarzyskich[8].

W życiu społeczeństwa polskiego wybuch powstania styczniowego i upadek wyznacza kolejny okres, gruntownych przeobrażeń.

> „Na ich charakter i zakres wpłynął – obok warunków politycznych – rozległy splot zjawisk natury światopoglądowej, społecznej i gospodarczej. Odwrót od koncepcji maksymalistycznych w filozofii, rozpadanie się ustroju stanowego, odkrycia i wynalazki w dziedzinie nauki techniki”[9],

otwierały nowy etap naszej historii społeczno-ekonomicznej i kulturalno-oświatowej. Wydarzenia popowstaniowe, śmierć ojca Cecylii w 1875 roku, stawiały przed młodą osobą konieczność poszukiwania odpowiedzi na pytanie o wybór

---

[5] D. Jakubowska-Palczewska, *Życie i działalność*..., dz. cyt., s. 11–12.
[6] Tamże, s. 12.
[7] Tamże.
[8] Podróże odbywała w celu zapoznania się z różnymi typami szkół m.in. w Finlandii, Szwecji, Szwajcarii, Niemczech. Szczególnie zachwycona była szkołami z praktycznym programem. Zainteresowała ją np. szkoła gospodarcza we Fryburgu (Szwajcaria) dla panien z inteligencji przy której znajdował się odrębny oddział poświęcony wychowaniu małych dzieci oraz szkółka freblowska. Podobnie uważnie zwiedzała 2-letnią szkołę gospodarczą w Berlinie oraz żłobek, szkółkę freblowską połączoną z seminarium nauczycielskim. Por.: C. Plater-Zyberkówna, *O potrzebie reformy szkoły średniej dla dziewcząt*, Wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa – Lublin – Łódź 1917, s. 26.
[9] R. Wroczyński, *Programy oświatowe pozytywizmu w Polsce na tle społecznym i gospodarczym*, Zakład Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa 1949, s. 11.

dalszej drogi życiowej. Cecylia Plater-Zyberkówna była osobą aktywną i włączającą się od najmłodszych lat do szeregu społecznych inicjatyw. W tych działaniach kierowała się dobrem społeczeństwa i ojczyzny. I taką wybrała drogę w swoim życiu, lokując zainteresowania m.in. na sprawy kobiet – ich roli w społeczeństwie, kwestie wykształcenia, szczególnych zadań w rodzinie i odpowiedzialności za wychowanie dzieci. Bo jak pisała Eliza Orzeszkowa:

> „[...] kobiety są siłą, świeżo wstępującą w szranki prac umysłowych, źle będzie jeżeli wniosą w nie to tylko co już było i niczym nadać nie zdołają postaci nowej i lepszej”[10].

W drugiej połowie XIX wieku, wraz ze zmianami społecznymi, zwrócono uwagę na tzw. sprawy kobiece. To niejednokrotnie kobiety w Królestwie Polskim były po śmierci bądź zsyłce w głąb Rosji swoich braci, mężów i ojców, jedynymi żywicielami rodzin. Stawały przed różnymi wyzwaniami związanymi z zarządzaniem majątkiem, gdzie niejednokrotnie musiały podejmować ważne dla przyszłości rodziny decyzje. Rozwijający się przemysł i handel wchłaniał napływającą ze wsi do miast ludność, w tym kobiety, niewykształcone i nieprzygotowane do samodzielnego życia.

Tzw. „kwestia kobieca” na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku miała przede wszystkim charakter ekonomiczny. Sprawy kobiece zajmowały poczesne miejsce wśród dyskusji pozytywistów, którzy domagali się praktycznego wykształcenia kobiet i stawiali postulat dopuszczenia ich na wyższe studia. „W interpretacji końca XIX wieku emancypacja oznaczała zrównanie kobiet z mężczyznami. Tak radykalnych głosów dotąd nie było”[11].

W kontekście zmian społeczno-ekonomicznych i kulturalno-oświatowych Cecylia Plater-Zyberkówna wybrała drogę na płaszczyźnie społecznej. Realizowała swoje plany przez działalność wśród dziewcząt i młodych kobiet, pracę pisarską i publicystyczną, wśród młodzieży męskiej oraz pracę organizacyjną. Rozważania o ówczesnych kwestiach społeczno-oświatowych zawarła w licznych pracach. Wiele miejsca poświęciła roli kobiety w rodzinie i społeczeństwie, wskazując drogę do wychowania dobrej matki, żony i obywatelki. W przesłaniu do społeczeństwa zawsze można było odczytać jej miłość do ojczyzny. Według Cecylii:

> „[...] miłość ojczyzny jest to naturalne przywiązanie, obejmujące wszystko, cokolwiek dotyczy narodowej rodziny, co jest jej formą, jej duchem. Jest to zamiłowanie przeszłości, narodu, jego literatury, mowy, tradycji i obyczajów. Jest to miłość rodaków, rodzinnej ziemi, jej flory, rodzinnego widnokręgu, wreszcie – rodzinnego nieba. Jest to pewna ambicja o honor narodu, poczucie

[10] Pismo Elizy Orzeszkowej, Grodno 9 grudnia 1892 r. Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LVIA) f 1135, op 10, nr 12, s. 10.

[11] D. Jakubowska-Palczewska, *Życie i działalność Cecylii*..., dz. cyt., s. 14.

> odpowiedzialności za jego przyszłość, solidarność, za czyny zbiorowe swych ziomków. Jest to poczucie obowiązku obrony, przeciwko temu co krajowi grozi"[12].

Zapisane słowa były jej przewodnikiem w pracy społecznej i w wychowaniu młodzieży. Niejednokrotnie do nich powracała w kolejnych publikacjach.

Według Plater-Zyberkówny kształtowanie miłości do ojczyzny winno być realizowane w rodzinie, bo to „[...] pierwsze społeczeństwo, to jego fundament – tworzenie zaś rodziny to najświętszy obowiązek w małżeństwie"[13].

To matka, według autorki, winna wychowywać dzieci, lecz czasami ceduje te obowiązki na niańki i służące.

> „Jeśli więc kobieta dzisiejsza wyrywając się ku temu, co zowie «wyższym stanowiskiem» bagatelizuje macierzyństwo i wychowanie, pokazuje tym, że doniosłości ich zadania zupełnie nie pojmuje, że upatruje w nich tylko upokarzającą funkcję fizjologiczną, ciężki obowiązek noszenia i rodzenia, mozolną powinność pielęgniarstwa i mozolniejszą jeszcze troski gospodarczej – wyżej zaś ponad ten pogląd nie sięga"[14].

Plater-Zyberkówna nie bojkotuje aspiracji kobiet, lecz nawołuje do rozsądku, logicznego porządku i budowania silnego fundamentu dla działalności kobiecej. I stawia pytanie: „[...] czy zanim kobieta sięgnie po tekę ministra, czy nie jest najpilniejszą potrzebą kraju, aby mu tworzyła zdrowe ogniska rodzinne?"[15]. Kontynuując rozważania na temat powinności matki pisze:

> „[...] gdybyśmy się zapytały swego społeczeństwa, jaki brak mianowicie najdotkliwiej odczuwa, i co go najczęściej przyprawia o upadek ekonomiczny i moralny, zapewne nie pożaliłoby się na brak kobiet adwokatów, inżynierów, posłów, ministrów, ale na brak rozumnych matek i wychowawczyń, nauczycielek wszelkiego rodzaju i typu, wykształconych chrześcijańskich działaczek, na brak kobiet gospodarnych a rządnych, ochroniarek i instruktorek ludowych... użaliłoby się nam na zanik zdrowych ognisk rodzinnych"[16].

W dalszej części swojej książki dodaje „[...] jednym z najszczytniejszych obowiązków kobiety, o którym, w powszechnym rozpędzeniu się zapomniano,

---

[12] C. Plater-Zyberkówna, *Czy jest co do czynienia? Kilka uwag dla klas wyższych*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Kraków 1895, s. 163.

[13] *O trzech drogach życia czyli o powołaniu napisała C.P.Z.*, skł. gł. Gebethner i Wolff, Druk. „Gazety Rolniczej", Warszawa 1903, s. 13.

[14] C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta ogniskiem w rodzinie*, Wyd. III, Księgarnia św. Wojciecha, Kraków 1925, s. 22.

[15] Tamże.

[16] Tamże, s. 23.

jest ten, który od niej żąda, aby była rozrodczą zdrową komórką organizmu społecznego"[17].

Jak podkreśla, uznaje słuszność walki kobiet o sprawiedliwe prawodawstwo czy szkolnictwo. Zauważa, że tkwi w społeczeństwie fałszywe przekonanie, że kobieta jest słaba, nieudolna, lękliwa, płocha, płytka, bezkrytyczna, cechuje ją brak logiki i kierowanie się w działaniu wyłącznie uczuciami. Podkreśla, że ten pogląd jest fałszywy i dostrzega, że kobiecość to:

> „[...] zmysł macierzyński, troskliwość jej pamięci, subtelność jej uczucia, wrażliwość jej umysłu, bystrość jej intuicji, cierpliwość jej charakteru, łagodność jej obejścia, czułość jej serca, bezgraniczność jej poświęcenia, odwagę wreszcie, z jaką – z narażeniem siebie umie bronić przedmiotu swego ukochania"[18].

Wymienione powyżej cechy, według Plater-Zyberkówny, predysponują kobietę do roli strażniczki ogniska domowego (rodzinnego).

„Duszą" rodziny zawsze jest kobieta – żona, matka, córka, siostra – od kobiety po największej części los rodziny zależy.

> „Gdy więc kobieta spełnia przy swym ognisku domowym te powinności, które jej Stwórca zlecił, jej ognisko będzie uszlachetniające i uszczęśliwiające, – biada jednak ognisku, którego westalką jest niewiasta światowa! Nie będzie tam ani światła, ani ciepła, będzie to ognisko dymiące!"[19].

Jak wychować i przygotować dziewczynę do wypełniania tak odpowiedzialnej roli? Jakie cechy należy w niej kształtować i rozwijać? Odpowiedzi na postawione pytania można odczytać i w kolejnych książkach autorki[20].

Pozostając w kręgu treści *Kobieta ogniskiem w rodzinie*, Plater-Zyberkówna postuluje, aby kobieta szukała nowych dróg w pojmowaniu: życia, małżeństwa, macierzyństwa, spełnianiu swych powinności domowych, niech szuka nowych dróg w kształceniu swego umysłu.

> „Niech szuka dróg nowych w swym życiu duchowym, aby w nim, było więcej czynu niż czczej bigoterii, więcej treści niż formy, więcej myśli niż praktyk. Niech wreszcie szuka dróg nowych w spełnieniu swych powinności społecznych, aby w swym ognisku była prawdziwym słońcem, roztaczającym szeroko cywilizacyjne promienie"[21].

---

[17] Tamże, s. 25.
[18] Tamże, s. 25–26.
[19] C. Plater-Zyberkówna, *Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie*, Warszawa 1903, s. 9.
[20] Zob.: C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta – ogniskiem: z pogadanek uczennic Chyliczkowskich*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1909; Tejże, *Kobieta – ogniskiem w rodzinie: z pogadanek do uczennic Chyliczkowskich*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1914.
[21] Tejże, *Kobieta ogniskiem*..., dz. cyt., Kraków 1925, s. 27–28.

Tradycyjnie dziewczęta wychowywały się w domu rodzinnym, pod opieką matki, której przykład kształtował młodą osobę. Z jednej strony „[...] mniejsze stawiano wymagania wobec kobiety ale i mniej było zepsucia w ogniskach domowych”[22] a religia była przewodnikiem w ich postępowaniu.

Wraz z pojawieniem się żeńskiego szkolnictwa – pensji, wychowanki zostały odizolowane od tradycji rodzinnej, od wpływu matki a środowisko wychowanek nie zawsze pozytywnie wpływało na rozwój dziewcząt.

Z oburzeniem Plater-Zyberkówna odnotowuje, że:

> „[...] mnożymy zakłady naukowe jak gdybyśmy mnożyli restauracje lub fabryki. A jaka tego konsekwencja? – pyta autorka. Mnogość zakładów wychowawczych wytwarza pomiędzy nimi konkurencję, konkurencja zaś prowadzi do chwytania się sposobów, i sposobików, nie zawsze zgodnych z sumieniem, w celu utrzymania się przy bycie”[23].

Te sposoby to schlebianie wychowankom, zwłaszcza zamożniejszym, na wszystko im pozwalać, nie karcić, aby nie stracić ucznia dobrze płacącego. To również schlebianie próżności rodziców, „[...] bezmiernie rozszerzać programy naukowe (bez względu na to, czy się je wypełni, i czy siły ucznia programowi sprostają). Trzeba uczyć blichtru, blagi”[24].

Hrabianka zwraca uwagę na konieczność lepszego życiowego uświadomienia młodzieży, lecz ten fakt poprowadził, według niej, do „[...] rozszerzenia swobody i lektury co często jest pornografią”[25], która jest szkodliwa dla kobiety – wychowawczyni rodziny i strażniczki ogniska domowego. Nawiązując do tytułowego pytania autorka odpowiada:

> „[...] wolno tylko to wszystko, co się nie sprzeciwia godności człowieka, że wolno tylko to wszystko, co nie kłóci się z prawem jego sumienia, że wreszcie wolno tylko to wszystko, co nie krępuje jego prawdziwej wolności”[26].

Zadaniem rodziców, a przede wszystkim matki, jest zaszczepić od maleńkości w dzieciach zamiłowanie do dobra i prawdy. Rodzice, którzy:

> „[...] nauczycieli dziecko zastanawiać się i całą duszą zdążać ku temu, co dobre i prawdziwe, najwspanialej wywiązali się ze swego wychowawczego za-

[22] Tejże, *Na progu małżeństwa*, skł. gł. Gebethner i Wolff, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa – Lublin – Łódź 1918, s. 7.
[23] C. Plater-Zyberkówna, *Jaka jest nasza wada narodowa główna?* (*praca konkursowa*). *Kilka myśli o pesymizmie*, wyd. P. Laskauer i W. Babicki, Warszawa 1902, s. 85.
[24] Tamże, s. 86.
[25] C. Plater-Zyberkówna, *Wolno? Czy nie wolno?*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1908, s. 6.
[26] Tamże, s. 37.

dania. Poszczycić się mogą, że na trwałym fundamencie zbudowali moralność swych dzieci"[27].

Od najmłodszych lat należy zwalczać w dziecku lenistwo myśli, w szkole rozwijać bardziej zastanowienie niż pamięć – pisze Plater-Zyberkówna. Wśród nauczanych przedmiotów w pierwszej kolejności postawiła naukę religii, gdyż:

„[...[nic bardziej nie rozwija myśli, nie kształci serca, nie rozbudza poczucia etycznego. Katechizm – to najgłębsza filozofia, korzeniem której Pismo Święte, a zwłaszcza Ewangelia"[28].

Pierwszym obowiązkiem kobiety jest kształcić się:

„[...] bez przystanku (w religii, w znajomości rzeczy ojczystych, w kierunku własnych obowiązków i uzdolnienia). W tym celu powinna czytać dzieła wartościowe. Powinna czerpać oświatę ze wszystkich źródeł dla niej dostępnych. Korzystać z każdej podróży, aby przywozić do własnego kraju jakąś zdobycz, jakie ulepszenie"[29].

Swoje rozważania, m.in. na temat roli kobiety w rodzinie i społeczeństwie, wygłaszała również w formie pogadanek dla uczennic i wychowanek w prowadzonych przez siebie szkołach i na kursach.

W roku 1883, 31 stycznia, w Warszawie nastąpiło uroczyste otwarcie Zakładu Przemysłowo-Rękodzielniczego dla niezamożnych dziewcząt, przy ulicy Pięknej. Zakład został ufundowany przez Cecylię Plater-Zyberkównę. Powstał według projektu architekta Władysława Hirszla.

„W czasach, kiedy szkoły mieściły się w zwykłych kamienicach czynszowych, było to wydarzenie dużej miary. Był to pierwszy w Warszawie budynek wzniesiony dla potrzeb szkoły"[30].

Do praktycznej realizacji projektu organizacji szkoły, Plater-Zyberkówna przygotowywała się kilka lat, m.in. zwiedzając podobne zakłady w Paryżu, uczyła się fachu, umożliwiającego prowadzenie zakładu rzemieślniczego (haft złotem, malarstwo na drewnie i atłasie, krój oraz szycie staników i sukien). Przed otwarciem zakładu udało się jej zgromadzić wokół siebie grono najbliższych współpracowniczek, na czele z Józefą Chudzińską.

Wizja organizacyjna i programowa szkoły, wypracowana przez założycielkę i fundatorkę oraz realizacja w praktyce na wysokim poziomie nauki sprawiła, że

[27] C. Plater-Zyberkówna, *Ideał a młodzież*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1908, s. 27.
[28] Tejże, *Jaka jest nasza wada*..., dz. cyt., s. 91.
[29] Tejże, *Cywilizacja w świetle Chrystianizmu*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1905, s. 29–30.
[30] D. Nolken-Koral, *Historia szkoły. Zaczęło się od nauki rzemiosł*, [w:] D. Jakubowska-Palczewska, E. Krasnowolska (red.), *Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny*..., dz. cyt., s. 28.

szkoła znalazła się w centrum uwagi m.in. ówczesnej prasy. Lekcje przedmiotowe i zajęcia praktyczne powierzyła Cecylia wykwalifikowanym nauczycielkom.

> „Wychowaniem, będącym dla niej najważniejszą funkcją szkoły, od początku kierowała sama. Podobnie jak we wszystkich prawie szkołach Królestwa, podstawą zasad moralnych wpajanych młodzieży była moralność chrześcijańska. Zakład na Pięknej wyróżniał się jedynie realizowaną konsekwentnie przez Cecylię Plater-Zyberkównę koncepcją powrotu do źródeł tej moralności, a więc do Ewangelii"[31].

Dla niej katolicyzm był zaczynem intelektualnym, i miał być „praktykowany" a nie „głoszony". Służyły temu m.in. codzienne, poranne, 10-minutowe „nauczki dla dziewcząt", które w niedzielę trwały od 20 do 30 minut. Pogadanki te prowadziła osobiście Cecylia. Z czasem, dzięki rozbudowie zakładu i możliwością dysponowania dużą salą, która mieściła trzysta osób, Plater wprowadziła zwyczaj (przetrwał do wybuchu II wojny światowej) gromadzenia uczennic na 10 minut przed rozpoczęciem lekcji lub zajęć praktycznych w celu przeczytania fragmentu z Ewangelii i skomentowania go w przystępny i popularny sposób.

W latach 1884–1885 nastąpiła reorganizacja Zakładu na Pięknej, w wyniku której działały dwa oddziały: I naukowy i II – fachowy. Oddział naukowy stał się zalążkiem szkoły średniej ogólnokształcącej – gimnazjum.

Z biegiem lat oddział naukowy zaczął dominować w kształceniu dziewcząt. Danuta Nolken-Koral uważa, że:

> „[...] mimo niezaprzeczalnych sukcesów, aplauzu prasy i społecznej aprobaty od roku 1889 Zakład Rękodzielniczy ulegał stopniowej likwidacji na korzyść rozwoju szkoły ogólnokształcącej"[32].

Poszukując przyczyn tego stanu pisze:

> „[...] bodajże decydującym czynnikiem było zjawisko, którego nie przewidzieli entuzjaści pracy organicznej i szerzenia oświaty fachowej – zarówno pozytywiści jak i działacze katoliccy. Oto nadzieja, że nauka rzemiosł rozwiąże zagadnienie pracy kobiet, okazała się nieuzasadniona"[33].

Hrabianka nie tylko była fundatorką i realizatorką pomysłu uruchomienia szkoły ogólnokształcącej, ale również uczestniczyła w dyskusji na temat organizacji, celów dydaktycznych i wychowawczych średniej szkoły żeńskiej.

W opublikowanej pracy jej autorstwa pisze o ówczesnych dążeniach do tworzenia szkoły średniej, która miała być pomostem do uniwersytetu.

---

[31] Tamże, s. 37.
[32] Tamże, s. 47.
[33] Tamże.

„Oczywiście skoro dziewczę na równi z chłopcem po jedną sięga maturę, jednaki poziom wykształcenia odebrać powinna. Nikt jednak nie zastanowił się nad tym, że na 100 dziewcząt uczęszczających do szkoły średniej, mały tylko procent sięgnie po maturę a wszystkie będą musiały ponieść jednaki mozoł"[34].

W swoich rozważaniach na temat organizacji szkoły żeńskiej wskazuje, że w latach swojego rozwoju fizycznego dziewczęta niejednokrotnie potrzebują wypoczynku. Stąd jej propozycja, że o ile nauka dla chłopców trwa 8 lat, to powinno się o lat kilka przedłużyć naukę dla dziewcząt. Cecylia nie wypowiada się na temat programu nauczania lecz uważa, że: „[...] trzeba naukę indywidualizować, bo kobieta jest inna (w porównaniu do mężczyzny)"[35]. Wnioskuje też aby szkoła średnia przedstawiała swoim słuchaczkom możliwość wyboru typu kształcenia, zgodnie z zainteresowaniami dziewcząt. „Jedna poszłaby w kierunku realnym, inna filologicznym, inna wreszcie praktycznym"[36].

Przekonanie hrabianki o potrzebie praktycznego wykształcenia dziewcząt, nie tylko z najniższych warstw, było motywem do założenia takiej placówki.

W 1891 roku Cecylia założyła drugą szkołę – Szkołę gospodarstwa kobiecego w Chyliczkach pod Piasecznem[37] dla 15-, 16-letnich dziewcząt. Zakład tworzyły dwa oddziały „[...] jeden kształcący dziewczęta z warstwy niezamożnej na płatne gospodynie, «wyręczycielki pani domu»"[38], drugi dla dziewcząt zamożnych, które pragnęły zapoznać się z parktycznymi wiadomościami dotyczącymi gospodarstwa. Oprócz nauki gospodarczej, przewidziano dla uczennic wykłady ogólnokształcące z: pedagogiki, etyki, prawa ekonomii, buchalterii, higieny, dietetyki i chemii. „Po ukończeniu szkoły większość uczennic wraca do własnego gospodarstwa, by pracować w rodzinie dla dobra kraju"[39]. Celem szkoły było przygotowanie praktyczne kandydatek w zakresie gospodarstwa kobiecego na wsi. Również w wymienionej szkole Plater-Zyberkówna „[...] realizowała swe plany odrodzenia społeczeństwa przez kobietę"[40].

Podobnie jak w szkole warszawskiej również w Chyliczkach kwestiami wychowania zajmowała się osobiście Cecylia Plater-Zyberkówna. Organizowała krótkie pogadanki z dziewczętami, prezentując szereg zagadnień w prostej i przystępnej formie. Absolwentki szkoły „[...] czy to na stanowisku żon i matek,

[34] C. Plater-Zyberkówna, *O potrzebie reformy szkoły średniej*..., dz. cyt., s. 10.
[35] Tamże, s. 21.
[36] Tamże, s. 23.
[37] Al. Janowski, *Śp. Cecylia hr Plater-Zayberkówna*, „Przegląd Pedagogiczny" 1920, nr 1, s. 34.
[38] *Kronika działalności kobiecej*, „Bluszcz" 1894, nr 15, s. 119.
[39] F. Golkowska, *Szkoła gospodarcza w Chyliczkach pod Warszawą*, „Rodzina Polska" 1929, nr 4, s. 125.
[40] M. Sopoćko, *Polskie i katolickie ideały i systemy wychowawcze* (*referat wygłoszony w czasie 2. Katolickiego Studium w Wilnie, w dn. 29.8–1.9.36*), Druk. Wydawnicza F. Krajna, Poznań 1926, s. 29.

czy nauczycielek i pracownic społecznych, dobrze, sumiennie i umiejętnie służą Bogu i Ojczyźnie"[41].

Założenie szkoły gospodarczej wynikało z przekonania hrabianki o potrzebie praktycznego kształcenia kobiet, które pozostaną w swoim rodzinnym gospodarstwie. Lecz podkreślała wagę ich wykształcenia i wychowania.

> „Wieś to szmat ziemi rodzinnej, jest to cząstka ojczystego mienia. A to zobowiązuje do sumiennej pracy – gospodarowania i ojcostwa względem ludzi, gospodarki względem roli"[42].

Z przywołanej pracy Cecylii ponownie wyłania się jej patriotyzm i zwrócenie uwagi na sprawy oświecenia ludu. To również kwestia kształtowania właściwego stosunku do pracy.

Treści niektórych pogadanek wychowawczych z uczennicami, zarówno w zakładzie warszawskim, jak i w Chyliczkach ukazywały się w formie książkowej[43]. Autorka zajmuje się tu tzw. kwestią kobiecą – praw kobiet, jej obowiązków, emancypacji. Duży nacisk kładzie na wykształcenie kobiety i wskazuje jakie przedmioty nauczania niezbędne są dla jej przygotowania.

Pisze: „[...] o psychologii mało która z matek posiada pojęcie. Nauka higieny nie mniej jest potrzebną kierowniczce rodziny jak pedagogika"[44]. Niezbędną, według niej, jest również nauka gospodarstwa i to nie tylko ze względu na indywidualne potrzeby, lecz i potrzeby kraju. Następnie wymienia ekonomię społeczną, historię filozofii nowożytnej, historię cywilizacji, logikę estetykę i historię sztuki, główne zasady prawa, naukę buchalterii oraz etykę i apologetykę chrześcijańską. Wiedza, według Plater-Zyberkówny, to jedno zadanie w kształtowaniu młodych, drugie, nie mniej ważne, to wychowanie, przede wszystkim w rodzinie.

Uważała, że dziewczęta należy przygotować do życia małżeńskiego i rodzinnego gdyż:

> „[...] uporządkowane życie rodzinne jest najpewniejszą podwaliną pomyślności społecznej. Dziecko, wychowane od zarania dni w atmosferze rodzinnego rozdwojenia jest dzieckiem skrzywdzonym a często dzieckiem skrzywionym"[45].

---

[41] F. Golkowska, *Szkoła gospodarcza w Chyliczkach pod Warszawą*, „Rodzina Polska" 1929, nr 4, s. 125.

[42] C. Plater-Zyberkówna, *O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego jako środku cywilizacyjnym: referat odczytany w Sekcyi rolnej W.O. Tow. Popierania rosyjskiego P. i H.*, nakł. autora, Druk. „Gazety Rolniczej", Warszawa 1903, s. 3.

[43] Zob.: C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta – ogniskiem...*, dz. cyt., Warszawa 1909; Tejże, *Kobieta obywatelka: z cyklu pogadanek C.P.Z...*, dz. cyt.

[44] C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta – ogniskiem...*, dz. cyt., Warszawa 1909, s. 41.

[45] Tejże, *Na progu małżeństwa...*, dz. cyt., s. 359.

Wskazuje na konieczność wychowania dziewcząt do życia chrześcijańskiego, które opiera się na cnotach kardynalnych m.in. są to:

> „[...] roztropność – uczy starannego wyboru męża, wstrzemięźliwość nakazuje pewną powściągliwość w obcowaniu małżeńskim, sprawiedliwość zaleca małżonkom oddawanie sobie nawzajem tego, co się któremu należy, męstwo – zwalczanie pokus na drodze używania"[46].

Powinnościami i obowiązkami kobiety, twierdzi Plater-Zyberkówna, jest stać na straży rodziny, bo jaka rodzina taki naród. Lecz jak pisze:

> „[...] czystość naszej rodziny już od lat 40-tu poważnie zagrożona. Pozytywizm podminował religię, modernizm wykoślawił miłość małżeńską – zamieniwszy ją w erotomanię, rewolucja 1905 r. obniżyła powagę rodzicielską, zbuntowawszy przeciwko niej dziecko, opluła religię, zdruzgotała poczucie obowiązku, wprowadziła do rodziny samowolę, anarchię, wolną miłość"[47].

W chrystianizmie – dodaje hrabianka:

> „[...] rodzina jest czymś więcej: to ojciec – opiekun, rodziny przedstawiciel a więc siła, rozum, wytężona praca – podstawa bytu; to matka, kapłanka znicza, a więc serce, troskliwość, gospodarność; to dziecko wreszcie – składnik sił nowych, nadzieja i przyszłość społeczeństwa"[48].

W młodym pokoleniu należy też kształcić ducha postawy obywatelskiej, którą Plater-Zyberkówna utożsamiała z pojęciem „ducha obywatelskiego".

> „Czym jest duch obywatelski? To taki duch, który sprawia, że człowiek odczuwając swą przynależność do tego wszystkiego, co społeczność ojczystą obchodzi – w szerszym lub ciaśniejszym zakresie – całą duszą oddaje się pracy dla tej społeczności. Duch ten rodzi się z poczucia obowiązku"[49].

Według autorki duch obywatelski wpływa na właściwą postawę obywatelską.

> „Dobry obywatel dba o kulturę i oświatę, o przemysł handel, o drogi i szosy, o rozumną gospodarkę, o postęp we wszelkiej dziedzinie. Dobry obywatel zna swój kraj, zna swoich rodaków"[50].

Wymienione powyżej cele w wychowaniu miały być realizowane w rodzinie. Dostrzega również Plater-Zyberkówna zadania, jak określa „nowej szkoły",

[46] Tamże, s. 392–393.
[47] Tamże, s. 402.
[48] Tamże, s. 421.
[49] C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta obywatelka: z cyklu pogadanek C.P.Z...*, dz. cyt., s. V.
[50] Tamże, s. VI–VII.

która ma kształcić nowego człowieka na potrzeby odrodzonego społeczeństwa. Powraca do wypowiadanego już kilkakrotnie w publikacjach zagadnienia, że wychowanie musi opierać się na zasadach chrześcijańskich. Zasady te stanowią trwałą podwalinę ukształtowanej moralności ucznia.

> „Przez wykształcenie w umyśle ucznia zasad – a w jego duszy głębokiego poczucia godności człowieczej, przez uświadomienie go w jego zadaniach ogólno-ludzkich, przez wykazanie jego obowiązków i odpowiedzialności, przez wytknięcie czego kraj i społeczeństwo mają prawo od niego się spodziewać i rozbudzenie w nim szlachetnej ambicji sprostania swemu posłannictwu”[51].

W działalności społecznej i pracy pisarskiej Cecylii Plater-Zyberkówny zostały wyeksponowane treści, które nurtowały ówczesne społeczeństwo. Wśród nich mocno zaznaczyły są zagadnienia dotyczące kobiet: kwestii wychowania, edukacji, roli i zadań kobiety w rodzinie. Wieloletnie studia i podróże pozwoliły jej na zapoznanie się z dokonaniami europejskiej praktyki pedagogicznej. Ze swoich podróży wysnuła wnioski i, uwzględniając charakter polskiego społeczeństwa, budowała odpowiednie placówki na terenie Królestwa Polskiego: ogródek freblowski i seminarium dla nauczycielek ludowych, Wyższą Szkołę Gospodarczą dla Panien w Chyliczkach czy szkołę średnią ogólnokształcącą (gimnazjum) w Warszawie. Sprawami wychowania w tych placówkach kierowała osobiście, podkreślając tym samym ich wagę w przygotowaniu młodego pokolenia. Kształcenie i wychowanie organizowała na podstawach etyki chrześcijańskiej, a nauczanie religii uważała za drogowskaz w postępowaniu każdego człowieka. Współdziałała w założeniu Domu opieki nad ubogą dziatwą, warszawskiego domu sierot po robotnikach, ochrony studenckiej na Nowo-Czystym w Warszawie.

Inicjatywie hrabianki Cecylii Plater-Zyberkówny zawdzięczają powstanie takie organizacje, jak: Związek Katolicki Kobiet Polskich, Akademia dla Kobiet przy tym związku, Stowarzyszenie Ziemianek. W 1906 roku założyła Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży, które w 1909 roku (koło etyczne) rozpoczęło wydawanie czasopisma „Prąd”.

> „Gdziekolwiek się znalazła młodzież «Prądowa», która przeszła przez koła etyczne lub ogniska rodzinne – czy to na studiach w kraju lub zagranicą, czy przy pracy zarobkowej czy wreszcie po powrocie do stron rodzinnych – zawsze poczuwała się nie tylko do otwartego wyznawania przyjętych zasad etycznych, ale również w miarę swej możności do pozytywnej pracy apostolskiej w nowym środowisku, w duchu poznanych ideałów wychowawczo-moralnych”[52].

---

[51] C. Plater-Zyberkówna, *W sprawie szkoły polskiej*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1906, s. 35.

[52] B. Załuski, *Cecylia Plater-Zyberkówna i działalność wychowawczo-społeczna* (*W dziesiątą rocznicę śmierci*), nakł. Wydawnictwa „Pro Christo”, Warszawa 1930, s. 38.

Celem „ruchu prądowego" było „pogłębienie intelektualne religijności wśród inteligencji i młodzieży"[53].

Obok wiary i patriotyzmu „wielkim dogmatem jej życia była praca"[54].

Po krótkiej chorobie zmarła na zapalenie płuc 6 stycznia 1920 roku. Została pochowana w Warszawie na Powązkach.

Bibliografia

Golkowska F., *Szkoła gospodarcza w Chyliczkach pod Warszawą*, „Rodzina Polska" 1929, nr 4.

Górski T., [hasło:] *Plater-Zyberk Cecylia*, w: „Polski Słownik Biograficzny", T. XXVI, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1981.

Jakubowska-Palczewska D., *Życie i działalność Cecylii Plater-Zyberkówny*, [w:] D. Jakubowska-Palczewska, E. Krasnowolska (red.), *Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny 1883–1944*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.

Janowski Al., *Śp. Cecylia hr Plater-Zayberkówna*, „Przegląd Pedagogiczny" 1920, nr 1.

Kłoczowski J., Müllerowa L., Skarbek J., *Zarys dziejów Kościoła Katolickiego w Polsce*, Wydawnictwo „Znak", Kraków 1986.

Kronika działalności kobiecej, „Bluszcz" 1894, nr 15, s. 119.

Nolken-Koral D., *Historia szkoły. Zaczęło się od nauki rzemiosł*, [w:] D. Jakubowska-Palczewska, E. Krasnowolska (red.), *Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny 1883–1944*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.

O trzech drogach życia czyli o powołaniu napisała C.P.Z., skł. gł. Gebethner i Wolff, Druk. „Gazety Rolniczej", Warszawa 1903.

Pismo Elizy Orzeszkowej, Grodno 9 grudnia 1892 r. Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej: LVIA) f 1135, op 10, nr 12.

Plater-Zyberkówna C., *Cywilizacja w świetle Chrystianizmu*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1905.

Plater-Zyberkówna C., *Czy jest co do czynienia? Kilka uwag dla klas wyższych*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Kraków 1895.

Plater-Zyberkówna C., *Ideał a młodzież*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1908.

Plater-Zyberkówna C., *Jaka jest nasza wada narodowa główna?* (*praca konkursowa*). *Kilka myśli o pesymizmie*, wyd. P. Laskauer i W. Babicki, Warszawa 1902.

Plater-Zyberkówna C., *Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie*, Warszawa 1903.

Plater-Zyberkówna C., *Kobieta – ogniskiem w rodzinie: z pogadanek do uczennic Chyliczkowskich*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1914.

Plater-Zyberkówna C., *Kobieta – ogniskiem: z pogadanek uczennic Chyliczkowskich*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1909.

Plater-Zyberkówna C., *Kobieta obywatelka: z cyklu pogadanek C.P.Z.*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1913.

Plater-Zyberkówna C., *Kobieta ogniskiem w rodzinie*, Wyd. III, Księgarnia św. Wojciecha, Kraków 1925.

[53] J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła Katolickiego w Polsce*, Wydawnictwo „Znak", Kraków 1986, s. 275.

[54] Al. Janowski, *Z żałobnej karty*..., dz. cyt., s. 34.

Plater-Zyberkówna C., *Na progu małżeństwa*, skł. gł. Gebethner i Wolff, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa – Lublin – Łódź 1918.

Plater-Zyberkówna C., *O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego jako środku cywilizacyjnym: referat odczytany w Sekcyi rolnej W.O. Tow. Popierania rosyjskiego P. i H.*, nakł. autora, Druk. „Gazety Rolniczej", Warszawa 1903.

Plater-Zyberkówna C., *O potrzebie reformy szkoły średniej dla dziewcząt*, Wyd. Gebethner i Wolff, Warszawa – Lublin – Łódź 1917.

Plater-Zyberkówna C., *W sprawie szkoły polskiej*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1906.

Plater-Zyberkówna C., *Wolno? Czy nie wolno?*, wyd. P. Laskauer i S-ka, Warszawa 1908.

Sopoćko M., *Polskie i katolickie ideały i systemy wychowawcze* (*referat wygłoszony w czasie 2. Katolickiego Studium w Wilnie, w dn. 29.8–1.9.36*), Druk. Wydawnicza F. Krajna, Poznań 1926.

Wroczyński R., *Programy oświatowe pozytywizmu w Polsce na tle społecznym i gospodarczym*, Zakład Pedagogiki Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź – Warszawa 1949.

Załuski B., *Cecylia Plater-Zyberkówna i działalność wychowawczo-społeczna* (*W dziesiątą rocznicę śmierci*), nakł. Wydawnictwa „Pro Christo", Warszawa 1930.